

Ինչպէս որ օրինակի աղագաւ մեր մէջն եղող ու մեզի հետ ապրող վաղք ուղղափառներն, իրենց յոյն ուղղափառ նկարագիրը չեն կորսնցնենք, երբ որ լատին եւ կամ Վիտացեալ կեկեղեցիներն երթալու ստիպուած են, անանկ ալ աս կանոնը կ'արժէ հայ հաստացելոց համար:

Յոյն ծէսէն՝ լատին ծէսին, եւ փոխադարձաբար լատին ծէսէն յունին դառնալը՝ տեղի չունի: Որովհետեւ վարդապետութեան նշանութեամբն՝ ամենեւին նշանակութիւն ալ չունի: — Յունածէս ուղղափառներն, ուր որ հասարակութիւն չունին, առանց խղճմանքի կը սորվին ուղղափառ քրիստոնէական վարդապետութիւնն ու կը հաղորդուին մէկ կերպարանքի տակ:

Այսպէս է առ րանս, օրինակի աղագաւ Բուդապէշտի մէջ. ուր բազմաթիւ յունածէս ուղղափառ ծնողաց զակըններն, առանց մասնաւոր հրամանի՝ պարզապէս ստորութեամբ լատինական ծէսին մէջ մտած, մնացած են:

Միեւնոյն յարաբերութեան մէջ են լուսգարիայի ու Դրանսիոյ անիայի ազգայիններն ալ: — Որուն հետեւութեամբն՝ ինչ որ լատին ու յոյն ուղղափառներուն համար, իրարու մէջ եղած յարաբերութեանը նկատմամբ կանոն է, ըստ ամենայնի ան պէտք է որ ըլլայ կանոն, նաեւ հայ ծէսին նկատմամբ: —

Արեւելեան ուղղափառ կեկեղեցիներուն ծիսական լեզուն Փարսիտեան տողովքը հաստատեց: Բայց միեւնոյն միջոցին բացամերժեց ամեն փոփոխութիւն:

Այսպէս՝ որբացոց հոռմական աթոռը, ժամանակագրական կարգաւ, ետեւէ ետեւ՝ յունականին քով՝ ասորական-քաղղեականը, խապին, եկովպականը, հայկականը. — քիչ մ'աւելի ուշ հին սլաւեան կամ հին բուլղար լեզուն. — վերից ասանները, կամ ԺԵ. դարուն դէպի կէսերը՝ ռոմանական կամ վաղաքարաբոլորեան լեզուն:

Աջդոման (սահմանագրութիւն) լրագիրն, արարողութեանը լեզուն վրայ խօսելով զատել կ'ընէ. « Լուովմական կեկեղեցոյն հետ միացնալ արեւելեան կեկեղեցիներն ալ ունին իրենց յատուկ լեզուն. — որուն փոփոխութիւնը՝ Սուրբ Աթոռն, ըստ ամենայնի, պնդուի չի ներք, ինչպէս որ չի ներք ու չի թողար փոխումն ու փոփոխութիւնն, կեկեղեցոյն՝ լատին արարողութիւնն ունեցող մասերուն մէջ »:

Աս ըսածներէն յայտնապէս կը տեսնուի, որ չէ թէ միայն ծիսի փոփոխութիւնն արգելաւ

է, հապա նոյն իսկ աստուածային պաշտաման լեզուն ալ չի կրնար փոխուիլ առանց Հոռմայ հաւանութեանը: Վասն զի թէպէտ եւ ստուգէ, որ լեզուի փոփոխութիւնը՝ վարդապետական մաս չէ, հապա կեկեղեցոյ բարեկարգութեան մասը կը կացուցանէ, այսու ամենայնիւ, Սրբազան Պապին իշխանութեան իրաւարանութեանը կը վերաբերի:

Պէտք չենք նախնիներուն նուիրական շատակն ոտքի տակ առնուլ:

Ա. ՓրօՍՍ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԱՐՇԱԿՈՒՆԻ ԴՐԱՄՆԵՐ

ՆՈՒՅՐԱԿԱՌՆԵՐ ԵՒ ՀՆԱԿԱՆ ԱՐՇԱԿԱՌՆԵՐ
ԵՒ ԻՐԵՆԸ ԺՈՒԹՐ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

(Ըրբանդ-ի-թի-ն-ի)

Կնքաքարբու, գոհարներու եւ անդրիններու բաժինս չփական՝ հարկ կը համարինք նշանակել կնիք մ'ալ, որուն այժմ միայն մտադիր եղանք, եւ եթէ ուղիղ է մեր ենթադրութիւնը, մեր պատմութեան մէջ նշանաւոր դիրք մ'ունեցող անկէ մ'ըլլալու է՝ ճիշդ հայ գրի գիւտի օրերէն: Ըստ այսմ կը տեսնենք որ Յուսիս ուրիշ տեղ մը ճշգրտած է պահլա գրութեամբ կնքաքարի մ'ընթերցումը, զոր չէր կրցած ճշգրտութեամբ ընթերցանուլ Մորդոման: Քարն է Մորդոմանի երկրորդ հաւաքման վերջինը կամ Թ. 33 (ZDMG, XXIX, 210—11.) պատկերը՝ կիսանձնեայ մ'առն, դէպի աջ. (սեպհականութիւն, կ'ընէ Մորդոման, Dr. Fenerli) Ընթերցումը բոլորովին չէր կրնար առեղծուլ Մորդոման. նախ կը կարծի կարդալ rapi « Ժառայո. անուան սկիզբը S եւ վերջը... chadun, միայն վերջը որոշ էր որդի Ներսէհի », ուստի կը կարծէր « Ժառայ Ս... խաղիւն, որդի Ներսէհի »: Քարին ընթերցումը նմանութիւն մ'ունի նաեւ նոյն հաւաքման Թ. 17 ի հետ. եւ նաեւ Յուսիս քննութեան մ'առած էր քարեր, որոնց ընթերցումը գոհարին կ'ընէր (ZDMG, XLVI, 288—289.) եւ կը գտնէր անունը Perōc եւ յետոյ ուրիշ մը, զոր կ'առաջարկէր կարգաւ xidēwe (իշխան): Սակայն ուրիշ տեղ մը նորէն անդրադառնալով կրկին քարերուս, կը յայտնէ որ այս վերջինը սխալ ընթերցումն էր մըն է, եւ թէեւ նոյն « իշխան » բառն ունի Թ. 17, բայց Թ. 33 այլապէս

¹ Տե՛ս F. Justi, Miscellen zur Iranischen Namenkunde: ZDMG, XLIX (1895), p. 681—91, յաւելումներ եւ ուղղումներ իւր « Երանեան անուանց անուններ », կնքայն մասին՝ անդ. էջ. 683:

² Աս (Թ. 17) կնքայն ճշգրտագոյն ընթերցումն է ըստ այսմ՝ li Perōz xidow-i breh zi Nadfrizē « Եւ պէ-

է, եւ ճշգրիտ ընթերցուման է՝ li Pērōd Xadūnē breh zi Narsehē, այսինքն՝ «Եւ Պերօթ խադունի որդի Ներսէսի»։ Այս ընթերցմամբ՝ քարին մեր պատմութեան համար կարեւորութիւնը յայտնի է, եւ մտադիր եղած է նոյն Եղեատի համառօտութիւնը այսպէս. «Խադունի հայ նախարարական տան մանուկն է, որ միայն ահազմ մը յիշուած է իր հայ մատենագրէ մը. (Ինքնօճան, Հնախ. Բ. 172.)

Արդ այստեղ կայ կարեւորագոյն կէտ մը, Հնուորեան մէջ՝ ճիշդ Ե զարուն սկիզբը եւ հայ գրի գիւտին մասնակցութիւն ունեցող միակ խադունին կայ մ'ունենալու է կիւրայ հետ. կամ՝ եթէ սխալ չէ մեր երեքտարութիւնը՝ իւր իսկ կնիքն ըլլալու է որ մեզի հասած է։ Այս միակ անձը կը յիշուի վաւերիկ յորըրեանք, եւ այն՝ ճիշդ գրի գիւտը պատմող ընտրեալագոյն հեղինակը (կարեւին եւ Ղազար) զով այնպիսի կերպով մ'որ կը ցուցնէ թէ՛ շատ բան չէին գտած իրենց աղբերակ մէջ՝ կամ գտնէ նոյն աղբերակութիւնը կ'ընեն ներկայ պատմեցնիները՝ «Եւ վահրիճ, եւ նման բացատրութեամբ՝ Ահա կորեան խաղըր՝ Վառաշապուհ առաքելը զոմ վաւերիկ անուս հրովաւորակց առ այր մի երեց, որոյ անուն հարբէ կոչէին, եւն (արք. 8.) եւ Գարպեցի՝ Վաղիկապակի ստորով (առաքելայ գեղայան Ղաւրիճն ան անուն կոչեցեալ ի ծնողաց իւրոց՝ հանդերձ հրովաւորակաւ, առ այր մի երեց հարբէ անունը, եւն) (Փարպ. 38.) Ընդհատաւային խորեանացի այստեղ կամ կորեան եւ Գարպեցայ լուսաւոյն պատմեան մ'ունեն, կամ ուրիշ ընտիր աղբերակ մ'այլ որ ունին գիտեր. եւ կը գտնէ՝ Վառն որոյ լուսաւորեալ մերոյ առաքելը հեղեւորակութեամբ զայր մի պատուական եւ հաւատարմի՛ իւր, խադունի աղաւթ՝ Վահրիճ անուն, յոյժ վառաշապուհ նորին գործի, առ Հարախ այն» (խոր. Գ. Ժ, էջ 245.) Արդ ամեն պարագայը կը միաբանին կնիքն ընտրեալու այս անձին՝ որ բոտ այսմ մէջ դեր մ'ունեն Դրազ գիւտին մէջ այնպիսի տանն մ'այլ, երբ՝ ինչպէս արդէն բնական էր՝ «պարսկականաւ վարեան զբով» (լեզուով)՝ եւ արդէն Վահրիճ շապուհ օրով՝ անուրիկ պարսկի պաշտօնակց մըն էր, ամբողջ Դուռն ըլլալով Սասանեան գերիշխանութեան ներքին։ Չնչը գիտեմք՝ կարեւի՛ք է արգելադրէ կնիքն նոր ուսումնասիրութեամբ գտնել թէ նոյն իսկ «Պերօթ» յորըրեանք թերեւս «Վահրիճ» ընթերցմով հնար ըլլայ։ Բայց եթէ նաեւ ոչ արգելի մը չէ բոտ բնական։ Յիշեալ անձին բուն անունն անմասնութ կը մնայ. վասն զի ի վերջոյ Վահրիճ յատկապէս անուն մը չէ, այլ տիպաւ մը, պրք. 128, Währiz, Währiz, այսինքն Vah (էջ 6) եւ rēz, rīz, (հնաւոր իւրն, առատութիւն, արարք եւն.) ընդհանուր իմաստովս՝ արարեալ, արարից, ճիւղ»։

Բայ ինչան արդի Նազիրիք, (Եղեատի անդ 683. յառաջ առաւել բառն աւ անուշը կնի կը կարգար՝ Daperōze, եւ վերջիւ կարեւի կ'ընէ նաեւ Gundfrieze, եւն)։

1 Արդեւ յեական ճշգրտագոյն ընթերցումը գրած եր Եղեատի նաեւ Իր. Namenb. 248 (իւրեան Pērōd Թիւ 23.) վասն զի կը կարգար ի Pērōd xidūnē եւն, միայն թէ վերջիս ուղղիկ կ'ընէ ի xidwōd «իշխում»։

2 Երեքտարեանց մասին ան չիւրէր. Arm. Gr. I., 59-60, 78-9։ Վահրիճ ան. ց — կ'ընէ պրք. Währiz, յուն.

եւ արդեանք յորըրեանք կամ տիպաւ է միայն՝ ոչ բուն անուն պարսկի զօրավարին Էւրօ-Վահրիճ (Արք. 61, ուստի «Վահրիճ-աշխարհին») կամ անկի հնազոյն մը՝ «Յաղապար Վահրիճ»... զայր հասանքը Վահրիճի վահրիճ... սպանեալը զվահրիճ» (Բուզ. 147-8. բոտ Justi, Namenb. 340՝ անպատմական)։ Եւ այսպէս նաեւ նշանուր զօրավարն Währiz, որ 570ին մեթեւով Արեւմտեանքը՝ զբաւեց զերեւելին Արաբիա, բուն կը կոչուէր՝ բոտ Հանգայի՝ խոտախաղաւ որդի Ներսէսի, եւ տիպաւ էր միայն Währāz (Währēz, բոտ Հիւրէ. Ժառանգական անունականութեան անուն)։ Եւ Պրոկոպիոսը բացորոշ իսկ կը գրէ (Պարգմ. Պրք. Ա, 12) «Ի նմին Ժամանակի առաքելը կաւառ ի վերայ Գարբիճի եւ Վրայ՝ զօրու ծանօտ զայր զօրավար Պարսիկ, բոտ առջիննէ զօրոսայն վահրիճ, անուն նորա Բաշտ... Ὁὕαριζ ην μὲν τὸ ἀξιωμα, Βόηην δὲ δονομα» վերջին (Բայ) անունն հետ կը համեմատեն Հիւրէ. «Բայեկան» զօրավարին անունը (Բուզ. 152. Բոտ Arm. Gr. I, 33.) Այս ամենէն ապահով է ուրեմն որ նաեւ մեր մէջ յիշուած միակ «Վահրիճ» բուն յորըրեանք մըն էր. (այլ է ուրիշ Վահրիճ, եթէ պատմական ալ է)։ Եւ զար-

Օժագից (Պրոկոպ.) եւ անի գործի կ'ընէ Վահրիճ անունը (տեւ Ժառ) = Օժագից (Ուպուլ.) Արք. Gofriz, ուստի կը հարցնէր թէ Vafritz ան. Էն ըլլայ։ Եղեատի նաեւ (Իր. Namenb. 341) «Վահրիճ, եւ «Վարիճ», նոյն անունն ներքեւ կը գտնէ, եւ հետեւ արար նաեւ պարսկի Լեւրը Währiz եւ Gufritz, անոնց խառնաշաղկապեալներն Եղեատի եւն քով։ Եղեատ (ZDMG, 1895, p. 683) կ'ընէ զայն անունը վասն զի Währiz («Վահրիճ», յորըրեանց մէջ եղած բառն է նորոգ. rēz, rīz, ուստի կը կոչուեն «Լեւառառ», հետեւ, եւն, իսկ Gufritz, հնազոյն Օժագից (Wafritz) եւն («Վահրիճ») ունի ուրիշ այժմ՝ անգղերանական բառ մը՝ «Viz, friz «արքեւ, գին, կոտորեալութիւն», ուստի կը նշանակէ «մեծապէս, մեծարեալ»։

1 Անուն մը համար անոնքը Լեւ մըն է, Հիւրէ. երկրայութեամբ կը հարցնեն թէ երկրորդ մասը պարզ բացատրան մ'ըլլայ. ուստի «Վահրիճ վահրիճ», (Vahriß von Vahriß) իսկ Եղեատ (Namenb. անդ. Թ. 6) ընդհատաւային «Վահրիճ, որդի Վահրիճի, կը մեկնէ։ Մարգարէ (Eranšahr, 126) կ'ընթերցանու «Վահրիճ-Վահրիճ», որ յարմարագին է պարսկերէնէ։

2 Եղեատ Իր. Namenb. 340՝ «Վահրիճ, Թ. 5. «Währiz, որդի Kāmgār (լեւա Դիւսպարեայ) ի Դաւեթի, կ'ընուի Սասանայ ծնուն, առաւորը Պարսից» որ 570ին մեթեւով Արեւմտեանքը՝ զբաւեցին Եւրպ. Բաւալարի՛ 105. 18. 8ար. 948. 6 (Nöldeke, 8ար. 223.) Հանգայ՝ 59. 10. Իւր-Խաղ. (Բոտ Իւր. Գոտարեան) Թ. 150. 16 (3. 672.) Վահրիճ 324. 17 եւն. Արաւելեայ (Հրք. Fleischer) 90. 17. 118. 13. Währiz Isbehbedh Դաւեթի մասը՝ Մարգարէ 3. 136. Բոտ Հանգայի 138. 20 բուն կը կոչուէր Xurrezadh bin Narsi, եւ տիպաւ է Währāz (այսինքն Währēz), — Աւստի Թ. 7 կը յիշուի նաեւ Հարիկ կամ Արիւշայ արք. Բահրիճ (bar Bahritz) տառին, իստանի եւ յոյսի Միւստի հայրապետը՝ Մամուն ամիրայի օրով (813-833) եւ որ տառի երկիր թարգմանած է արաբերէնէ՝ Հանգայ՝ 81. 1. Գիւրիտա՝ 24. 1. 244. 7. 248. 27 (Ibn Bahritz.) Արաւելին՝ 28. 20 (33.) Անեմանի՝ Գ. 173. — Միւս «Վահրիճ» է «Վահրիճ» անձինքն ալ Եղեատի յիշած է նոյնպէս։ 3 Այլ «Վահրիճ» Անեմանց անըն, Մեծին մէջ վարդանայ Մարտինեանի օրով, կը յիշէ անպատմական մը՝

մանք չէ որ բուն անունը չէ յիշուած. (— Տմնմո.
նաեւ մեր պատմութեան ծանօթ Անիէ կամ
Չարը՝ տես էջ 240.) Երբ ինքեալ պարզ «ոմն»
կը համարուի մեր գրիչներէն որ անշուշտ անդրա-
դէյն տեղեկութիւն չունենին։ Անշուշտ գծաւարու-
թեանէ ապա չէ նաեւ կընայնի Պերոթ (Պերուշ)
անունը, եթէ վերջահասակապէս ճիշդ է, նոյնպէս
ի բնէ յորժանիքը («Յաւլմուշ») զոր կը կրեն մեծ
ու փոքր անթիւն Երասմանի. բայց չէրոյց ջով
նախ ցանցաւ է, եւ երկրորդ՝ նոյն իսկ ոչ ամենն
որ նոյն անուններ կը յիշուին, ամեն կասկածէ զերծ
է։ Բայց ի վերջոյ անկարելի բան մը չէ որ մեր

թովտը կրտսերն, որ կը պատմէ թէ երբ Վնդու Մոզպեան
ի Հայոց եկաւ եւ երբ Էւրասպայ Սերփրոնեայ ստաւրու-
թեամբ Աշտիշան իննեցին «գործգական մեհանն», Վար-
դան («որ եր արարեալն ի Յորտաանն Ձարուս») «փու-
թացցոյ զիբ պաշտամանս առ Յաւանն իյուլանեաց տեր
եւ առ Վալիլիք Աննիսեանց տեր», Աստիք իւր կը հաս-
նին, եւ Էւրասպայ կը պատմուի, «իսկ Յաւանն եւ Վալիլիք
ի մէջ փակեալ զմարդպանն եւ զորքի նորա զԵրիք՝ ձերբա-
կալ արարեալ ածեն ի Գուրն, եւ Հայր կրտկարա-
նն րորդեալ» աստուածակէջ արարին զնա յորժանեաց
մեհանն, եւ զԵրիք յախն փոխուի ի վերայ կրտկարանից
եւն (Արեւ. Բ. — էջ 78) Ստփրոն անուն անմ մը չէն
գիտեր ուրիշ հնագոյնը՝ Փարպի, եւն։ Համառուն նշանաւոր
է պարսիկ զորավարը՝ Օնաֆորից, իսորովս Բ օրով,
556թ. Ագաթ. 3, 28, նոյն՝ Փոթրից, որ 551թ. կը
նուաճէ Ստոնապատ ասպատակութեանը եւ կը պատերազմի
ի Լազիստան՝ Պարսպ. 286, 2, 505, 12։ Պարս. Gufiriz
նշանակէ, Գար. 223, 473. (տես Նաւեն. անդ՝ Թ. 4.)

1 Յուստի (Namenb. անդ՝ Թ. 1) մտադիր կ'ընէ որ
կերպարի ջով կը յիշուի Վահրիւն ուրիշ ձեւով զՎար-
նա. («լուսմ կ'ընէ բամ թիգմ». Brosset, p. 13) եւ սուր
համար խնդիր կ'ընէ թէ «արդեւք արմաթ-նալ արքիւրէն
մ'ըլլայ. Բեր յետմադուրեց ջով. հետմեման վերաբերեալ
իրաց մէջ՝ նորապէս արքիւրէնը (բուն ծանօթներն) այնչափ
ցանցաւ, եւ որ գծաւարաւ կրնար ընդգիծել մանաւոր
պայպար իրաց մէջ։ Կիրակոսի դրամն է («հրու. վեհու. 1865,
էջ 15») «Եւ առաքեն զնարարար զմէ Վարնիպ անուն, առ
գրանիքն ինդրիլ ի նման զնշանագիրն. եւ նա առաքե-
ն ձեռն Հարսիլ երիցուի եւն։ Ինչպէս ասի ալ յայտնի
է, (եւ նոյն կը ցուցնէ քրդ. գիւտ բովանդակ պատմու-
թիւնը), Կիրակոս արեւէ նոր արքիւր մը չէ ցուցնելը՝ մեզի
ծանօթներէն զուրս։ Բոտի յիշեալ անունալ պայկերով
եւն գծաւարաւ ստար արքիւրն միայն ըլլայ։ Եթէ ոչ
լոկ ապա աղտութիւն — ինչպէս կը բորենք, ըստ շատ կրնայ
ցուցնել թէ Կիրակոս իւր առեւն ունեցած մէկ պատ-
մանի մէջ գրածն որ պայկերով ընկերաց արք։

2 Justi, Ir. Namenb. 247-51 նշանակած է 73 անձինք
(պատմական կամ ոչ) որ այս յորժանեաց կը կրեն (պէ՛հ.
Peröz, Նորայ. եւն Fairuz, եւն.) ինքնով նաեւ
հայրանունակապէս ու բարգաւ թիւնը։ Եւրպականներն կը
յիշուին ինչպիսիւնք՝ Պերուշ Սերփրոնի ի սերնդոց «Աստուայ
Սառապարեանց, (Թովմ. Արեւ. 43.) — Պերուշ՝ որուն մասին
կը գրէ Աբգար առ Ներսէս (Փարիլ Աղեաքենեայ) թէ «զղե-
րոջ լուծի ի կապանաց, (Խոր. Բ. 19, էջ 110.) — աւելի
պակասով՝ «Պերուշ յաղցնէ Գարգմանացոյց, յամի իւր
388 (Խոր. Գ. 10, էջ 233. Յուստի կը նշանակէ որ նոյնն
իրեն իջեալ Առանայ կը յիշուի Վրաց պատմութեան մէջ՝
Brosset, Hist. 1, p. 120, 134. եւ թէ Ֆիրդուսի կը յիշէ
Gurzban Peröz Յաղկերթի Ա օրով.) — անշուշտ բնիկ
սարքի մը չէր Պերուշ արքիւտ այս յիշեալ՝ Հերայ կոչակո-
պօրն օրով, 449թ. յիշուած՝ Ուսեմ. Ա. 201. — «Պերուշ»

«Վահրիքն» բուն Պերուշ որդի Ներսէսի էր։ Խա-
ղուիի տան ծագման մասին բան մը չէրք գիտեր,
եւ յամենայն դէպս առանձնակարգ նախարարական
տնիքէն չէր՝ որոնք իրենց կատարած գերին պատ-
ճառաւ յաճան կը յիշուին։ Յոհմէ չի յիշուի՝
շատ մ'ուրիշներու հետ՝ նաեւ Գահամանկին մէջ,
որով՝ Արշալունեաց անկանէն ետքը՝ նախարարաց
բարձրն որոշուեցան Սասանեան արքունեաց կող-
մանէ (տես նաեւ Ալիշան, «Այրարատ», 432.)
Ըստ երեւութի յիշեալ Վահրիքը միայն էր այն
տոհմէն, որ այնպիսի մեծ դիրք մ'ունէր արքունե-
անց մէջ. կէտ մը՝ որ հաստատութիւն մ'ալ է՝
կըսաքան իրեն ընծայեալ եւնթագրութեան։ Յոհ-
մին անունն անշուշտ որեւէ կապ մ'ունի խա-
ղուտան հետ։

Ծանօթաց դէպք, եթէ մեր ենթադրութիւնն
անընդունելի ալ ըլլայ, քանի հաստատուն է կա-
րեալ կէտը. կնիք մը՝ պահաւ զրով հայ նախա-
րարի մը, որ հայկազին. մին է Աշտիշայի կնիքով
յուճարէն զրով, կը պարիկ այժմ՝ խումբը լեւ-
կաւար ընկալ համար՝ երրորդ մը, կնիք մը՝ հայ
զրով այն գարեղէն։ Ասով քանի հաստ հաստ նոյնչ-
նէր ունեցած՝ իրկայիլը այն ժամանակներն ի Հայոս
սովորական եղած կնիքաբարեւ, եւ այն՝ երեք լե-
զուաւ, որոնք՝ ինչպէս բնական էր եւ ք գարեղ
եւքը ալ քաղաքական հանգամանքները կը պա-
հանիւն, գործածական էին նախարարական դրանց
եւ գիւտանց մէջ։

(Էւրոպականիւն)

4, 6, 8.

Ժող. նախնի մեծի ազնիւ կամարականաց, (Խոր. Բ. 59,
էջ 153, զոր կը մ'իշէ Յուստի «ը փառք երկն») — յետին
ներեն՝ Վարու-Փերոթ Վասանահի որդի Վարու-Գրիգորի
(Խ. Կաշ. Ա. 1, էջ 71. — աշխարհագրականներէն
«Պերուշպար» մեծ քաղաքն, որ այժմ կոչի Պարտան, չի-
նուած Վաշէն (Կաշ. Ա. 1, էջ 33, 140.) ԱՎ-
ղանա՝ Պերու-Կատար (անդ. Բ. 1, էջ 297 ըստ հրդ.
Հաշնալ. լոկ 'ի կնիքք քաղաք, հրդ. Եմին, էջ 140.
նոյն՝ «Պերու-Կատար», անդ. Բ. 1, էջ 307 Հաշնալ. =
«Պերուպատան» էջ 148 Եմին.) միայն Մ. Խորենացու Աշ-
խարհագրական մէջ իրեն Գատար Փայտակարանի՝
Հրտափորէն, Սպարտափորէն, Ուրշափորէն (Խոր. 609
— 610) Աշտիշ կրնայ ասոնց վրայ աւելցուիլ մէկ երկու
հատ ալ. բայց արժողի՝ ոչինչ է համամատկութեամբ Երա-
նանց ջով յիշուած բազմութեան (Յես. Justi, անդ.
Հէրշ. Arm. Grm. I, 67-81)

3 Մեր պատմութեան մէջ ծանօթ է խաչ եպիսկո-
պոսը (Բուշ. 105-118, 214. Խոր. 206, 218-220, եւ
այլուր.) Յուստի կը յիշէ զարքաւ միայն Տիմոս Միսի-
միանցի (ի Լազիստան) որ 555թ. Թիւանեի հետ կը
յիշուի Ագաթիէան Գ. 16. (տես Նաւեն. 169.)

